

Petru Creția (1927–1997), important filolog, elenist, editor, traducător, eseist. În perioada 1952–1971 a urmat o carieră universitară, fiind asistent, apoi lector la Secția de limbi clasice a Facultății de Litere din București. În anii 1971–1975 a fost cercetător la Institutul de Filozofie. Din 1975 a îngrijit, alături de Dimitrie Vatamaniuc și un grup de cercetători de la Muzeul Literaturii Române, sub egida Academiei Române, ediția critică a operei lui Mihai Eminescu. Din 1971 a coordonat împreună cu Constantin Noica la Editura Științifică ediția Platon, *Opere*. După 1989 a condus revista de istorie literară *Manuscriptum*.

Scrieri originale: *Norii* (Cartea Românească, 1979); *Epos și logos* (Univers, 1981); *Poezia* (1983); *Pasărea Phoenix* (Cartea Românească, 1986); *Oglinzile* (Humanitas, 1993); *Luminile și umbrele sufletului* (Univers Enciclopedic, 1995); *Catedrala de lumini. Homer, Dante, Shakespeare* (Humanitas, 1997); *În adâncile fântâni ale mării* (Albatros, 1997); *Abile sau Despre forma absolută a prieteniei; Ariel sau Despre forma pură a libertății* (Humanitas, 1997); *Testamentul unui eminescolog* (Humanitas, 1998).

Traduceri (multe însoțite de aparat critic): *Cinci cărți din Biblie: Iov, Iona, Ecleeziastul, Ruth, Cântarea cântărilor*; Platon, *Phaidon, Banchetul* și în colaborare *Hippias Minor, Ion, Euthyphron, Menon*; Dante, *De vulgari eloquentia, Epistolae, Eclogae*; M. Bontempelli, *Oameni în timp*; E. Cecchi, *Peștii roșii*; Longos, *Daphnis și Chloe*; A. Tilgher, *Viața și nemurirea în viziunea greacă*; Marguerite Yourcenar, *Povestiri orientale, Alexis, Creierul negru al lui Piranesi*; Imre Toth, *Palimpsest*; G. Dumézil, *Zei suverani ai indo-europenilor*; Emil Cioran, *Antologia portretului*; G. Duby, *Cavalerul, femeia și preotul*; F. Bluche, *De la Cezar la Churchill*; Virginia Woolf, *Doamna Dalloway, Valurile, Eseuri*; T.S. Eliot, *Eseuri*; Frances A. Yates, *Iluminismul rozicrucian*; Graham Swift, *Ultima comandă*.

PETRU CREȚIA

TESTAMENTUL UNUI EMINESCOLOG

Problemele editării

I. PROBLEMA REEDITĂRII OPEREI POETICE

a. Obiecții la ediția lui Perpessicius

Pentru ca, fie și greu, comunitatea culturală să fie convinsă de necesitatea, pe care eu o socotesc imperioasă, a reeditării operei poetice, sunt dator să demonstrez aici că felul în care a editat-o Perpessicius nu mai corespunde exigențelor actuale, determinate de mai mulți factori, dintre care cel mai important este perspectiva de ansamblu de care dispunem acum, după ce întreaga operă a fost publicată.

În materie de editare critică a întregii opere poetice, cele șase volume publicate de Perpessicius sunt singurele de luat în considerare, ținând firește seamă și de numărul, de altfel nu foarte mare, de îndreptări pe care le aduce în cele trei volume de *Opere alese* publicate, între 1964 și 1966, la Editura Minerva. În ediția lui Perpessicius se însumează tot ce era de însumat, în ea se abolesc direcțiile sterile, în ea se trece de la eforturi mai mult sau mai puțin nedorite și aproape de fiecare dată divergente la un demers atotcuprinzător și orientat într-o direcție pozitivă. Marele editor și-a făcut singur legi, și-a impus canoane, a întemeiat o metodă și un stil. Știa tot ce se putea și în vremea lui despre Eminescu. Cunoștea manuscrisele în lung, în lat și în adânc. Ca descifrator a fost fără egal, dar știa să se îndoiască și nu s-a ferit niciodată de asteriscul lecțiunilor incerte.

Cronologiile și afilierea lui rămân până astăzi temeiul de la care trebuie plecat. Iar ediția pe care i-o datorăm are, mai ales în primele trei volume și în ansamblu, un farmec de neregăsit, rod al unui spirit de eleganță ușor vetustă, desfătându-se în propria lui înceată migală, dusă la capăt cu o mână ușoară și neidolatră, cu o feroare discretă, cu o manieră plină de ceremonii, uneori subtil și zâmbitor ironice, ale vechii politeți. Personajul cu lavalieră, de la o vreme academician, care s-a așezat zi de zi între zece și unu, pe locul lui de la secția de manuscrise a Academiei, timp de treizeci de ani, a fost nu numai un mare trudit, ci și cel mai aristocratic și mai grațios dintre editorii reali și posibili ai lui Eminescu.

Decisive pentru soarta întregului demers al lui Perpessicius au fost, de la bun început, acceptarea și practicarea de către el a distincției, consacrată de tradiție, începând din primii ani ai secolului, dintre poeziile publicate, în reviste sau în volume, în timpul vieții lui Eminescu (poeziile ANTUME) și cele publicate după moartea poetului (poeziile POSTUME). Cum voi arăta în capitolul I 3 al cărții (*Antume și postume*), această distincție nu este funcțională în cazul operei poetice eminesciene. Dacă la acest criteriu, invalidabil, se adaugă izolarea într-un volum special (volumul VI) a ceea ce, tot supunându-se tradiției, Perpessicius numește „Literatura populară“ (și pe care îl voi discuta ceva mai jos), obținem planul general al celor șase volume:

Volumul I (1939) *Poezii tipărite în timpul vieții I*: Text, pp. 1–236; Note și variante (de la *La mormântul lui Aron Pumnul la Strigoii*), pp. 237–448; Anexe, pp. 449–514 (I Submanuscrisul *Elena*; II Submanuscrisul *Marta*; III *Poemul Putnei*).

Volumul II (1943) *Poezii tipărite în timpul vieții II*: Note și variante (de la *Povestea codrului la Luceafărul*), pp. 1–455.

Volumul III (1944) *Poezii tipărite în timpul vieții III*: Note și variante (de la *Doină la Kamadeva*), pp. 1–338; Mărturii, pp. 339–358.

Volumul IV (1952) *Poezii postume I*: Text, pp. 1–454; Anexe, pp. 455–548.

Volumul V (1958) *Poezii postume II*: Note și variante, pp. 9–560; Anexe, pp. 561–632; Exerciții & Moloz, pp. 633–674; Addenda & Corrigenda, pp. 675–686; Apocrife, pp. 687–690; Mărturii, pp. 691–701.

Volumul VI (1963) *Literatura populară*: Poeme originale de inspirație folclorică, pp. 21–130; Lirica populară, pp. 131–270; Balade, pp. 271–292; Dramatice, pp. 293–314; Cântece de lume; Irmoase, pp. 383–472; Note și variante, pp. 473–611 și 630–642; Anexe, pp. 645–686 (am dat numai cuprinsul de poezie al volumului).

Un prim rezultat a fost acela că Perpessicius, având a edita întâi poeziile antume, a impietat în câteva rânduri asupra postumelor, editând ca variante preliminare sau pregătitoare ale poeziilor antume numeroase texte poetice care ar fi avut deplinul drept la un statut autonom în cadrul postumelor. Era în joc aici, de bună seamă, și o anumită prejudecată estetizantă, care îl făcea să acorde prioritate la ceea ce putea fi socotit totodată desăvârșit și consacrat și să pună în umbră, ca simplu material, ca etape, producții poetice cu un contur și cu o existență proprii, depășite de poet nu ca etape în drumul spre ceva, ci ca rezultate de sine stătătoare izvorâte din tensiunea spre acel ceva. Pe acestea Eminescu însuși le uita de obicei, dar ele sunt acolo, pe frământatele file, trăind o viață a lor, produse ale unui geniu poetic mai fertil decât știa propria sa conștiință de sine.

Iar alteori se întâmplă ca Perpessicius să situeze în seria generativă a unei anumite poezii texte care se pot afilia în chip mai legitim unei alte poezii. Lucru ușor de înțeles pentru cine cunoaște bine manuscrisele: te derutează uneori proximitatea topografică, identitatea prozodică sau grafică, mișcarea inerțială a spiritului editorial. Numai că Eminescu, scriind cu același scris, cu aceeași cerneală, în aceeași clipă și pe același petec de hârtie, putea urmări două până la trei teme poetice, uneori fără să se decidă într-un sens sau altul.

În sfârșit, i s-a întâmplat lui Perpessicius, și nu o dată, să lase în prezentarea unei poezii postume, sub titluri ca: „Colaterale & Deduse“ sau „Colaterale & Subsegmente“ (care, prin ele însele, trădează un anumit grad de dezorientare), material poetic care putea duce la constituirea unei noi unități textuale, a unei poezii autonome încă absente din repertoriul poeziilor.¹ În asemenea cazuri este vorba, firește, de poezii postume.

Când e vorba de postume, lucrul din aproape în aproape, lipsa unei perspective globale și prejudecățile estetizante dau adesea același rezultat ca mai sus, la care se adaugă și altele: o șovăială, de altfel firească – despre care voi mai vorbi –, în alegerea formei finale, constituirea arbitrară a unei secțiuni de Anexe, cuprinzând poezii relegate acolo pentru motive desigur valorizante, dar care cel mai adesea nu sunt deloc evidente, includerea în secțiunea Exerciții & Moloz, pe lângă ce i-ar fi aparținut de drept, fie a unor scurte poezii care puteau figura autonom, fie a unor fragmente destul de ușor afliabile unei postume sau alteia, fie, în sfârșit, teatrului în versuri.

Trebuie menționată și o falsă atribuire (OPERE I, pp. 497–502 și V, pp. 54–57), *Poemul Putnei*, care îi aparține lui D. Gusti (1818–1887), poezie publicată și semnată de acesta în *Telegraful de București* din 29 august 1871.

Dar altele cinci sunt neajunsurile principale care grevează procedeul lui Perpessicius în editarea postumelor.

Întâi, omiterea unui număr surprinzător de mare de texte poetice. E vorba atât de variante și de fragmente de variante ale poeziilor cunoscute, cât și de poezii cu statut autonom, mai multe decât s-ar putea crede, în total vreo câteva bune mii de versuri: 122 de pagini din vol. XV (Addenda), pp. 913–1034. Este o consecință aproape firească a lucrului de la volum la volum, de la poezie la poezie: urmărind o direcție sau alta,

1. Exemple la cele trei situații menționate mai sus cititorul poate găsi în special în capitolele I 3 și 6 ale acestei cărți.

ceva rămâne la mijloc, între drumuri, neobservat sau poate observat și amânat pe altă dată și apoi uitat. E vorba deci de o șovăire și de o omisiune legată de afilierea textelor, nu de vreo dificultate de descifrare. Perpessicius nu fugea niciodată de asemenea înfruntări.

De altă natură este excluderea *deliberată* a unui număr de poeme erotice (pe care le-am publicat în aceeași Addenda din OPERE XV), precum și excluderea impusă de cenzura de atunci (1963) a versurilor 259–265 și 298–301 din *Mușatin și codrul* (OPERE VI, pp. 105 și 106).

Al doilea, strania neinclusiune în opera poetică a marelui teatru în versuri eminescian, care s-ar fi convenit editat și publicat în imediată urmare a poeziilor, dar care a fost mereu amânat de editor, deși, în volumele închinat poeziei, se fac mereu referinți la el, se lasă lucruri nerezolvate în perspectiva editării lui, ba chiar se includ, cu inconsecvență, poeme dramatice (*Andrei Mureșanu, Poveste* și un fragment dramatizat din *Povestea magului călător în stele*; vezi OPERE V, pp. 150–156, și cf. OPERE VIII, pp. 305–310 și 1117–1118). Ne-au rămas de la Perpessicius bruiioanele unei editări incipiente a teatrului, abandonate în vederea unei mai grabnice editări a prozei literare (vezi OPERE VIII, pp. 10–12). Lucrul rămâne greu de înțeles și greu de legitimat, indiferent ce ar fi crezut Perpessicius despre valoarea sau gradul de realizare a operei dramatice în versuri. Poezia eminesciană e una singură, temele, motivele, tehnicile, imaginile, tiparele din adânc, toate sunt aceleași și fac parte din aceeași lume poetică, pentru a nu mai pomeni atâtea cazuri în care Eminescu a transformat segmente de dramă în poezii autonome ori a introdus în drame poezii scrise mai demult (vezi OPERE VIII, pp. 1089, 1093–1094, 1098–1101, 1104–1105, 1109, 1111–1115, 1117–1119, 1121, 1127).

Ceva l-a reținut pe Perpessicius: o anume dificultate de a se desprinde din lumea poeziilor, căreia îi dăruise atâtea osteneală

și atâția ani; dificultățile intrinsece (de care m-am izbit mai târziu eu, ca editor al vol. OPERE VIII – dramaturgia eminesciană); poate, pur și simplu, ceea ce spune el însuși în prefața la OPERE VI, p. 6: „odată cu tipărirea literaturii populare, și mai ales a poemelor originale de inspirație folclorică, emisfera poeziei s-ar putea socoti încheiată (cele câteva piese de teatru în versuri reprezintă un procent minim)”. Adică ceva mai ciudat decât o amânare fără termen, aproape o excludere, dacă ne gândim că după volumul VI a început să lucreze la editarea prozei literare, pe care urma s-o includă, în imediata continuare a operei poetice, ca volum VII, ceea ce noi, urmașii săi, chiar am făcut, publicând în 1977 volumul OPERE VII.

Al treilea, 19 poezii eminesciene¹, de inspirație cu nimic mai puțin folclorică decât antumele *Revedere*, *Ce te legeni*, *codrule* sau *La mijloc de codru des*, ce au un statut cu nimic mai postum decât acela al oricărei postume², au fost incluse de editor în volumul VI, *Literatura populară*, alături de culegerile propriu-zise de folclor rural și urban, și astfel scoase, pentru ani și ani, dacă nu și până acum, din circulația largă. Perpessicius însuși, publicând în 1958 o foarte frumoasă și cuprinzătoare ediție într-un volum, pe hârtie fină, a antumelor și a postumelor, nu includea cele 19 „Poeme originale de inspirație folclorică”. Și totuși e vorba, ca să nu le pomenim decât pe ele, de *Călin Nebunul*, de *Fata în grădina de aur*, de *Miron și Frumoasa fără corp*,

1. De fapt 20, dacă includem și versificarea unui episod din *Frumoasa lumii*, adică 132 de strofe (528 de versuri), pe care Perpessicius o publică printre notele și variantele la basmul în proză cules de Eminescu (OPERE VI, pp. 617–620).

2. În fond, ca postume publică Perpessicius în volumul IV poezii de exact aceeași inspirație: *Cântec vechi* (p. 234), *De-ar fi mijloace* (p. 429) și *Svirgături* (pp. 521–524); iar *Alei mică, alei dragă* (p. 348) și *Luminezee stelele* (p. 520) sunt reluate în volumul VI, la p. 122, respectiv 123. Este limpede că distincțiile arbitrare duc la grave inconsecvențe.

de poemele din ciclul *Mușatin*, de *Peste codri stă cetatea*, de *Între nouri și-ntre mare*, de poezii pe care cine le știe bine le așază, cu toată neîncheierea, mai mult aparentă, a unora dintre ele, în partea cea mai înaltă și mai pură a operei lui Eminescu.

Caracterul imperios al tradiției înstituite de Ilarie Chendi în 1902 cu volumul *Literatura populară* i-a impus lui Perpessicius o decizie cu atât mai derutantă, cu cât, după cum spune el însuși în Prefața la OPERE VI, p. 6, vorbind despre „Poemele originale de inspirație folclorică”, era perfect conștient de caracterul ei arbitrar: „Desigur, toate aceste poeme au un categoric fundament folcloric, ele nu sunt însă mai puțin creațiuni originale și ar fi putut fi tipărite în volumul de postume, cu aceeași îndreptățire cu care Eminescu însuși a tipărit sau a testat tipărirea, pentru volumul antumelor, poezii ca *Ce te legeni*, *codrule* sau *La mijloc de codru des*”.

Al patrulea, indiferent dacă sunt antume sau postume și indiferent de gradul lor de îndepărtare de original, traducerilor și prelucrărilor de poezii trebuia să le fie consacrată o secțiune specială, cu un protocol anume al ei (textul original, traducerea literală, versiunile preliminare, versiunea finală). Desigur, *Veneția* eminesciană este un sonet de cu totul altă valoare decât *Venedig* al lui Cajetan Cerri (1850), dar asta nu schimbă radical lucrurile: inspirația de acolo a venit și cred, dimpotrivă, că meritele lui Eminescu în astfel de cazuri sunt cu atât mai evidente, cu cât știm de la ce a plecat și putem urmări metamorfoza de la textul original la versiunea finală. Și chiar și altfel, ca ansamblu, nu putem judeca opera de traducător de poezie a lui Eminescu fără a avea, grupate la un loc, toate traducerile și prelucrările lui, a căror listă nu este săracă. Iată lista titlurilor în ordinea în care se află în OPERE:

Speranța, *Făt-Frumos din tei* și, implicit, *Povestea teiului*, *Întâi ieși această sămânță a luminii* (II 71), *Foaia veștedă*, *Mănușă*, *Veneția*, *La steaua*, *Resignațiune*, *Ector și Andromache*, *Stam în*

fereastră susă, Privesc orașul furnicar, Sătul de lucru, Pentru tălmăcirea aforismelor lui Schopenhauer, Viața, Un om de stat, Donec eris felix, Către Mercur, Către Bullatius, Către sclav, Oriunde vom privi, Miros e-n flori de jale, Am pus sofa la fereastră, Cântec de nuntă, Medicul săracilor, A fost odat-un cântăreț, Epigramatice, De-a născoci noi ipoteze, Traduceri și adaptări, Din Iliada, Din Odiseea, Mi-am zidit monument, Germanu-i foarte tacticos, Stai de-asupra-mi, Vremea și iubirea, Eram de șaptesprezece ani, Serenadă, În modul vechi soarele sună (aceasta din urmă din OPERE XV, pp. 1052–1053; deși traducerea din Goethe, *Faust* I 243–270, a fost preluată de Eminescu ca poezie, nu ca fragment dramaturgic).

Tot în această secțiune a operei vor trebui incluse și cele câteva încercări ale lui Eminescu de a traduce în germană unele dintre propriile sale poezii: *S-a dus amorul, Mai am un singur dor* și *În fereastră despre mare* (vezi OPERE XV, pp. 928, 933 și 971–972).

În sfârșit, *al cincilea*, chiar organizarea pe care a adoptat-o Perpessicius, așa defectuoasă cum este, mai este grevată, în plus, de niște subdiviziuni arbitrare, pe care, în mod curios, nimeni nu le-a observat și nu le-a judecat, atât de necritică a fost acceptarea ediției și de inviolabil prestigiul ei. Unele dintre aceste inadecvări sunt inerente dificultății materiei cu care avea de luptat și sunt legitimize, cum este secțiunea de Addenda & Corrigenda din OPERE V, pp. 675–686; păcat că editorul n-a observat decât aceste relativ puține lipsuri. Chiar și fragmentele în principiu neafiliabile pe care Perpessicius le publică, sub titlul destul de baroc Exerciții & Moloz, în OPERE V, pp. 633–674 și VI, pp. 645–647, s-ar putea justifica dacă nu ar cuprinde o cantitate notabilă de texte net *afiliabile*, fie poeziilor, fie dramelor în versuri.

Însă obiecțiile cele mai ferme sunt de adresat secțiunilor Anexe din OPERE I, pp. 449–502, cu notele aferente la pp. 503–514, și

Anexe din OPERE IV, pp. 455–548, cu notele aferente în OPERE V, pp. 561–632. Le voi examina aici în oarecare amănunt, nu atât pentru a face obiecții în sine, cât pentru a face critica unui mod de gândire pe care orice editor viitor al lui Eminescu îl are de evitat.

În cazul Anexelor din OPERE I e vorba de două „submanuscrite” cuprinse în 2259, 1–51, numite de editor *Elena* și *Marta* (după titlul primei poezii incluse), două caiete confecționate de autor. Primul, *Elena*, din 1867 (după data ultimei poezii transcrise), cuprinde transcrierea a 6 poezii mai vechi, al doilea, *Marta*, cuprinde și el transcrieri caligrafice, făcute în 1869 și 1870, și anume a 35 de poezii dintre 1865 și 1870, acestea numerotate, și încă patru, nenumerate. Din acest total de 45 de poezii, 11 au notată la sfârșit data redactării lor (anul și luna). Iar cum dintre ele 3 apar în ambele manuscrise, chiar dacă în forme diferite, avem de a face cu 42 de poezii, dintre care cele 13 poezii antume apar la locul lor în OPERE I, fără a mai fi reproduse în cadrul „submanuscriselor”, unde este dat textul integral al celor 29 de poezii postume, text care mai apare încă o dată în cadrul postumelor (OPERE IV, cu note și variante în OPERE V). Multe argumente invocate de Perpessicius în favoarea unei atare procedări (OPERE I, pp. 452–453) sunt neconvingătoare. Singurul argument oarecum valid ar fi fost acela că acesta este singurul caz în care Eminescu își face un asemenea bilanț, de etapă. Dar nu este cazul: Eminescu a mai făcut în câteva rânduri asemenea încercări, mai niciodată duse la capăt. Ca și aceasta din urmă, ele sunt extrem de interesante pentru decelarea felului în care își gândea poetul, retrospectiv, propria operă, și ar merita să fie studiate atent în ansamblul lor, dar fără a impieta asupra principiilor de editare, care, în cel mai bun caz, nu sunt compatibile cu publicarea de două ori a unei poezii în cuprinsul aceleiași ediții. De altfel și a treia anexă din OPERE I, pp. 497–502, *Poemul Putnei*, suferă (în afară de faptul că poezia nu este a